

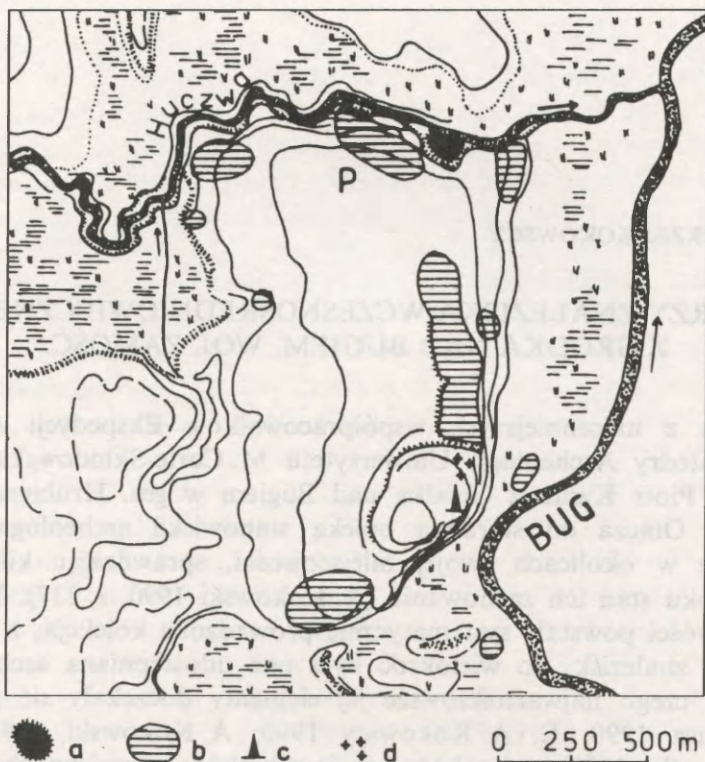
EWA I ANDRZEJ KOKOWSCY

TRZY ZNALEZISKA WCZESNOŚREDNIOWIECZNE Z GRÓDKA NAD BUGIEM, WOJ. ZAMOŚĆ

Jednym z najcenniejszych współpracowników Ekspedycji Archeologicznej Katedry Archeologii Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie jest Piotr Kania z Gródka nad Bugiem w gm. Hrubieszów, woj. zamojskie. Otacza on staranną opieką stanowiska archeologiczne zlokalizowane w okolicach swojej miejscowości, sprawdzając kilkakrotnie w ciągu roku stan ich zachowania (A. Kokowski 1990, s. 237). W efekcie tej działalności powstała systematycznie prowadzona kolekcja, z dokładną lokalizacją znalezisk. Po wielokroć była ona udostępniana archeologom, w wyniku czego najwartościowsze jej elementy doczekały się publikacji (J. Buszewicz 1990; E. i A. Kokowscy 1990; A. Kokowski 1991, s. 152, 156; J. Rogatko 1990), zaś pokaźny zbiór zabytków krzemienych aktualnie znajduje się w opracowaniu¹. Dzięki uprzejmości p. Kani, mogliśmy zainwentaryzować kolejne pochodzące z tej kolekcji zabytki, z czego trzy z uwagi na ich unikatowy charakter postanowiliśmy opublikować możliwie szybko. Zostały one znalezione na dwóch stanowiskach: nr 4 – „Podgrodzie” i nr 1C (ryc. 1), znanych z wcześniejszych publikacji i z przeprowadzonych na nich badań wykopaliskowych (zestawienie literatury dla stan. nr 4 – E. i A. Kokowscy 1987, s. 67 i n.; stan. nr 1C – J. Kowalczyk 1958, s. 317).

1. Z stanowiska „Podgrodzie” (stan. 4) pochodzi krzyżyk z łupku szarej barwy, o uszkodzonym dolnym ramieniu; pozostałe mają przekroje nieznacznie rombówate, jednak ścianki pomiędzy wyraźnie zaznaczonymi czterema graniami są wypukłe. Zakończenia ramion mają krawędzie ukośnie facetowane. Wyraźnie zaznaczone jest również za pomocą ukośnego krzyża miejsce „połączenia” ramion. Otwór do zawieszania umieszczono mniej więcej w połowie wysokości górnego ramienia i ma on przekrój klepsydrowaty. Zachowana wysokość 40 mm, rozpiętość bocznych ramion 51 mm, grubość 12 mm (ryc. 2).

¹ Znaleźiska krzemienne pochodzące głównie ze stanowiska 1C opracowuje mgr Anna Zakościelna z Katedry Archeologii UMCS. Znaleźiska z okresu rzymskiego znajdują się w osobnym opracowaniu dotyczącym osadnictwa ludności grupy masłomeckiej.

Ryc. 1. Osadnictwo wczesnośredniowieczne w okolicy Gródka nad Bugiem w woj. zamojskim;

a – grodzisko, b – osady, c – kurhan, d – cmentarzysko (stan. 1C), „P” – „Podgrodzie”.

Rys. E. Kokowska

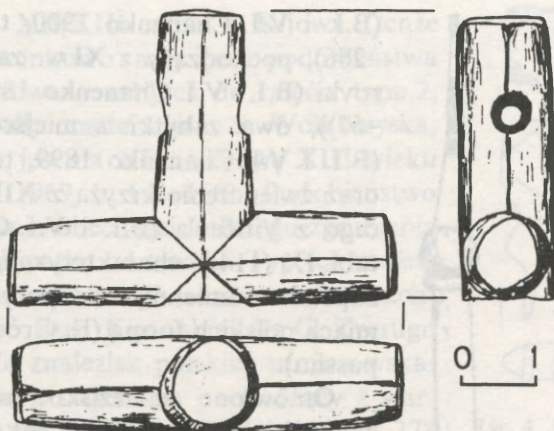
Abb. 1. Das frühmittelalterliche Siedlungswesen in der Umgebung von Gródek am Bug in der Wojewodschaft Zamość;

a – Burgplatz, b – Siedlungen, c – Grabhügel, d – Gräberfeld (Fundst. 1C), „P” – „Podgrodzie” (Vorburg).

Zzeichnung: E. Kokowska

2. Na tym samym stanowisku znaleziono żelazny rylce do pisania – stylus, z długim ostrzem z jednej strony i z bogato profilowaną łopatką do zacierania zapisu na woskowej tabliczce – z drugiej strony. Oddziela ją od trzonu zgrubienie w postaci kulki i pierścienia (ryc. 3). Długość zabytku 139 mm, grubość trzonu 5 mm, jego długość 102 mm, zachowana szerokość łopatki 20 mm.

3. Z północno-wschodniej części stanowiska 1C, na której zlokalizowano w latach pięćdziesiątych cmentarzysko szkieletowe z wczesnego średniowiecza (J. Kowalczyk 1958, s. 317), pochodzi zawieszka od relikwiarza – enkolpionu, wykonana ze stopu miedzi. Ten sepulkralny obiekt uległ w początkach lat osiemdziesiątych najprawdopodobniej całkowitemu zniszczeniu, a pojedyncze znaleziska z jego powierzchni publikował J. Rogatko (1990, s. 197–198). Omawiany zabytek posiada główkę uformowaną kubo-

Ryc. 2. Gródek nad Bugiem, woj. Zamość. Fragment krzyżyka kamiennego z „Podgrodzia” (stan. 4).

Rys. E. Kokowska

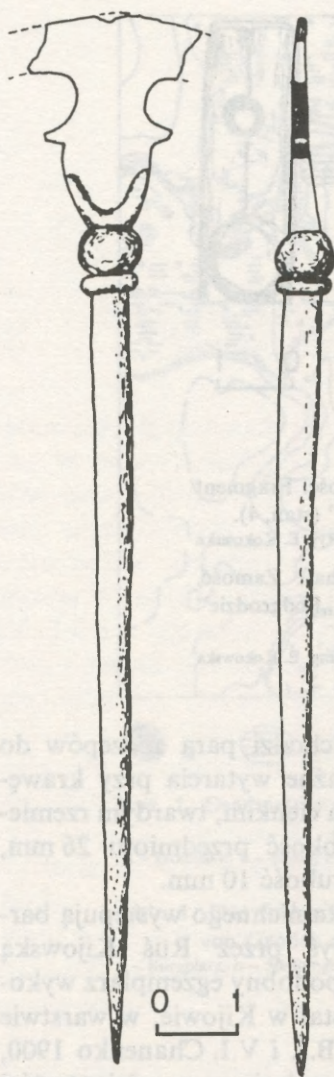
Abb. 2. Gródek am Bug, Wojewodschaft Zamość. Bruchstück des steinernen Kreuzes von „Podgrodzie” (Fundst. 4).

Zeichnung: E. Kokowska

oktaedrycznie. Z trapezowatej jej podstawy odchodzi para zaczepów do dwóch części relikwiarza. Otwór wykazuje wyraźne wytarcia przy krawędziach, potwierdzające długotrwałe zawieszenie na cienkim, twardym rzemieniu lub być może na łańcuszku (ryc. 4). Wysokość przedmiotu 26 mm, wysokość główki 13 mm, jej szerokość 13 mm, grubość 10 mm.

Zabytki w typie zaprezentowanego krzyżyka kamiennego występują bardzo licznie na obszarze zajmowanym niegdyś przez Ruś Kijowską (B.I. i V.I. Chanenko 1899, tabl. 1/1–20). Bardzo podobny egzemplarz wykonany również z szarego kamienia znaleziony został w Kijowie, w warstwie pozwalającej na jego datowanie na X–XI wiek (B.I. i V.I. Chanenko 1900, tabl. XVII/179). Zbliżony jest również krzyżyk znaleziony w miejscowości Monastyrok koło Kaniewa, mający jednak zdecydowanie kwadratowe przekroje ramion (B.I. i V.I. Chanenko 1900, tabl. XVII/177). Zdecydowanie najbliższą analogię stanowi zabytek z miejscowości Kos’kiv z obw. iwano-chmielnickiego (V.I. Jakubovs’kyj 1984, s. 93, 94 ryc. 5:3).

Fragment enkolpionu ma identycznie ukształtowaną zawieszkę, jak egzemplarze klasyfikowane do typu IB znalezisk krzyży składanych z ziem polskich, które datowane są na XII–XIII wiek (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 118). W identyczne zawieszki zaopatrzone są zabytki pochodzące z Czermna-Czerwienia i z Zamościa (J. Gruba 1980/1981, ryc. 1:3; K. Musianowicz 1971, s. 185 ryc. 1). Analogie pochodzą też z licznych znalezisk na terenie Rusi Kijowskiej, a za najtrafniejsze należy uznać enkolpion z Książęcej Góry w Czerkassach datowany na połowę XIII wieku

Ryc. 3. Gródek nad Bugiem,
woj. Zamość. Żelazny rylec-
styllus z „Podgrodzia” (stan. 4)
Rys. E. Kokowska

Abb. 3. Gródek am Bug,
Wojewodschaft Zamość.
Eiserner Grabstichel-Styllus
vom „Podgrodzie” (Fundst. 4).
Zeichnung: E. Kokowska

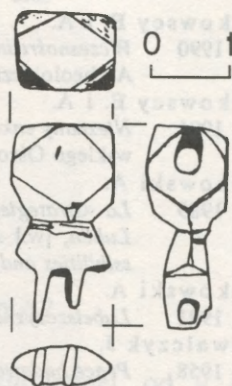
(B.I. i V.I. Chanenko 1900, tabl. XXII 265–266), pochodzący z XI w. zabytek z Grigorovki (B.I. i V.I. Chanenko 1899, tabl. V (65–67)), dwa zabytki z miejscowości Piekary (B.I. i V.I. Chanenko 1899, tabl. VI (67–70)) oraz zwińczenie krzyża z XIII w. pochodzącego z Vitičev’a (B.I. i V.I. Chanenko 1899, tabl. IX (114)), charakteryzującego się jednak zupełnie odmienną od spotykanych na ziemiach polskich formą (E. Gródek-Kciuk 1989, *passim*).

Omówione znalezisko powiększa liczbę znanych z ziem polskich enkolpionów do 36 (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 126–129). Potwierdza też tezę o oznaczającym się nagromadzeniu takich znalezisk w południowo-wschodniej części Lubelszczyzny, powiększając ich liczbę do dziesięciu (J. Gurba 1980/1981, s. 26). Interesujące jest również, że omawiany zabytek reprezentuje już drugie znalezisko z Gródka nad Bugiem (J. Antoniewicz 1957, s. 369). Bardzo ważne jest również prawdopodobieństwo połączenia go ze znaleziskami grobowymi. Jak dotąd stwierdzono to tylko w czterech przypadkach: relikwiarza mającego pochodzić z grobu szkieletowego na „Kopcu Tatarskim” w Przemyślu (E. i A. Kokowscy 1991, s. 208 ryc. 2), oraz podobnego drugiego z cmentarzyiska z terenu tego miasta, z Gniezna (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 126–128) i z Czermna-Czerwienia (J. Gruba 1980–1981, ryc. 1:3).

Również rylec wyżej opisany znajduje najwięcej odpowiedników na terenie wschodniej Europy. Można tutaj posłużyć się analogiami z Nowogrodu, gdzie jeden egzemplarz datowany na pierwszą połowę XII wieku posiada podobnie szeroką łopatkę (A.F. Medvedev 1960, ryc. 3:6) czy styllusem o podobnym profilowaniu części górnej pochodzącym z Vitičeva. Ten ostatni, wykonany w całości z brązu, różni się obecnością perforacji w formie krzyża na łopatkę (A.F. Medvedev 1960, ryc. 5:8). Najbliższe są jednak rylce typu 6 i 7 w klasyfikacji A.F. Miedwiediewa, reprezentowane przez znaleziska datowane na XII wiek z Halicza Wołyńskiego (A.F. Medvedev 1960,

ryc. 5:8) i na XII/XIII wiek z Kijowa (tenże ryc. 5:10). Stosunkowo najwięcej podobieństwa wykazuje analizowany zabytek do ryłców typu 2, wyróżnionego dla materiałów z Wołkowyska, gdzie datowany jest na XII i połowę XIII wieku (Ja.G. Zverugo 1969, s. 148–150). Podobieństwo to dotyczy głównie obecności kulistego zgrubienia oddzielającego łopatkę od trzonu. Typ ten można jednocześnie uznać za najbardziej rozpowszechniony na terenie Rusi Kijowskiej (Ja.G. Zverugo 1960, s. 150). Ze znalezisk polskich można wskazać na egzemplarz z Gniezna pochodzący z warstwy datowanej na X/XI wiek (J. Żak 1956, s. 378 ryc. 1). Pozostałe ryłce skatalogowane w opracowaniu J. Żaka różnią się zdecydowanie od zabytku z Gródka.

Zaprezentowane znaleziska z Gródka nad Bugiem stanowią naszym zdaniem interesujący przyczynek dla poznania kultury obszaru Grodów Czerwieńskich z okresu poprzedzającego najazd Tatarów. Wskazują one na silne związki kulturowe z obszarami zajęтыми przez Ruś Kijowską².

Ryc. 4. Gródek nad Bugiem, woj. Zamość.

Zawieszka relikwiarza-
enkolpionu z cmentarzyska
na stanowisku 1C.

Rys. E. Kokowska

Abb. 4. Gródek am Bug,
Wojewodschaft Zamość.
Aufhängung eines Reliquiers-
Enkolpions von dem Grä-
berfeld auf der Fundst. 1C.
Zeichnung: E. Kokowska

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Antoniewicz J.

1957 *Brązowy krzyżyk składany, znaleziony w Drohiczynie nad Bugiem, pow. Siemiaty-
cze*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 24, s. 368–369.

Buszewicz J.

1990 *Naczynie kultury ceramiki wstęgowej rytej z Gródka Nadbużnego*, [w:] *Sprawo-
zdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku*, Zamość,
s. 9–10.

Chanenko B. I. i V. I.

1899 *Drevnosti Russkich, kresty i obrazki*, Kiev.

1900 *Drevnosti Russkich, kresty i obrazki*, Kiev.

Gródek-Kciuk E.

1989 *Enkolpiony znalezione na terenie Polski, próba klasyfikacji i datowania materiałów*,
„Przegląd Archeologiczny”, t. 36, s. 97–134.

Gurba J.

1980/1981 *Kamienna ikonka z wyobrażeniem Chrystusa z Czerwna-Czerwienia*, „Annale
Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” sec. F, t. XXXV/XXXVI: 2, s. 25–29.

Jakubovs'kyj V. I.

1984 *Slovjans'ki starożytnosti na Chmel'nyciyni*, „Archeolohyja”, z. 46, s. 90–96.

Kokowscy E. i A.

1987 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w mikroregionie pomiędzy Huczwą, Bugiem
i Bukową na tle osadnictwa grupy masłomeckiej z młodszego okresu rzymskiego*,
Zamość.

² Tekst powyższy powstał w Monachium, w sierpniu 1991 roku.

- Kokowscy E. i A.
1990 *Wczesnośredniowieczny grot z Gródka w woj. zamojskim*, [w:] *Lubelskie Materiały Archeologiczne*, t. III, Lublin, s. 49–54.
- Kokowscy E. i A.
1991 *Nieznaný enkolpion brązowy z Przemyśla*, [w:] „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1980–1983”, Rzeszów, s. 207–211.
- Kokowski A.
1989 *La «strategie» de la protection des monuments archéologiques dans la Région de Lublin*, [w:] *Archaeology and Society, large scale rescue operations – their possibilities and problems*, Stockholm, s. 228–242.
- Kokowski A.
1991 *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lublin
- Kowalczyk J.
1958 *Prace badawcze w 1957 r. osady kultury pucharów lejkowatych w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 25, s. 314–321.
- Medvedev A. F.
1960 *Drevnerusskie pisa'a X–XV vv.*, „Sovetskaja Archeologija”, № 2, s. 63–88.
- Musianowicz K.
1971 *Brązowy enkolpion z Zamościa*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 36, s. 184–186.
- Rogatko J.
1990 *Zabytki z kolekcji Piotra Kania z Gródka nad Bugiem, woj. zamojskie*, [w:] *Lubelskie Materiały Archeologiczne*, t. III, s. 183–200.
- Zverugo Ja. G.
1969 *Pisa'a drevnego Volkovyska*, [w:] *Tezisy dokladov k konferencii po archeologii Bielorusi*, Minsk, s. 147–152.
- Żak J.
1956 *Z dziejów znajomości pisma w Polsce*, „Slavia Antiqua”, t. 5:1954–1956, s. 377–398.

EWA und ANDRZEJ KOKOWSKIS

DREI FRÜHMITTELALTERLICHE FUNDE AUS GRÓDEK AM BUG IN DER WOJEWODSCHAFT ZAMOŚĆ

Zusammenfassung

Aus der Sammlung von Piotr Kania aus Gródek am Bug in der Wojewodschaft Zamość stammen drei interessante frühmittelalterliche Funde, die in zwei Standorten in dieser Ortschaft aufgedeckt wurden: „Podgrodzie” (Vorbürg) (Fundst. 4) und in dem Gräberfeld auf der Fundst. 1C. An dem ersten der genannten Standorte wurde das Fragment eines Kreuzes aus grauem Schiefer gefunden. Derartige Denkmäler treten zahlreich in dem Gebiet der Kiewer Rus auf, wo die nächstliegenden Analogien auf das 10.–11. Jh. datiert werden. Von dem gleichen Standort stammt ein Grabstichel-Styllus. Er repräsentiert einen Typ, der im Gebiet des Ostslawentums auf das 12. und die Mitte des 13. Jh. datiert wird. An der Oberfläche eines vollkommen zerstörten Skelettgrabes (Fundst. 1C) wurde die Aufhängung eines Reliquiars-Enkolpions gefunden. Höchstwahrscheinlich stammt sie von einem zusammenklappbaren Kreuz, das den Typ IB nach E. Gródek-Kciuk repräsentiert, datiert auf das 12.–13. Jh. Dieses letztere Denkmal erweitert die Zahl der bereits katalogisierten Funden von Enkolpions aus dem Gebiet von Lublin auf 10 und aus dem Gebiet des ganzen Polens auf 36.

Adres Autorów:

Mgr Ewa Kokowska, dr Andrzej Kokowski

Katedra Archeologii UMCS

Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4

20-031 Lublin